

Kiss Zoltán PhD hallgató,
Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Nemzetközi Magánjogi Tanszék

Jogfilológia tanulmányok az ókori és a középkori filozófia illetve jogtörténet területéről¹

Nótári Tamásnak a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar docensének 2007-ben jelent meg *Studia Iuridico-philologica I., Studies in Classical and Medieval Philology and Legal History* címmel egy idegen nyelvű tanulmánykötete, a *Hungarian Polis Studies* sorozat tizennegyedik köteteként, melyet Németh György professzor szerkeszt. A kötet tizenkét az írások témájának hozzávetőleges kronológikus sorrendjét követő, angol, német és francia nyelvű tanulmányból áll, melyek az ókor és a középkor néhány jog és kultúrtörténeti vonatkozásait mutatják be. A szerző a kötetben szereplő tanulmányokat korábban magyar nyelven publikálta, jelen műben ezeket tartalmilag bővítette, az idézett szakirodalmat aktualizálta, és precíz nyelvi ízlésséggel ültette át idegen nyelvre.

A kötet a *The Scales as the Symbol of Justice in the Iliad*² című tanulmánnyal kezdődik, melyben a szerző a közismert igazság mérlege kifejezés mérleg motívumát vizsgálja az *Ilias* azon soraiban, ahol Zeus a mérleg segítségével mond ítéletet a hősök felett. Az igazság mérlege értelmét keresve először a jognak, illetve az igazságnak a homéroszi eposzokban kialakult fogalmát tisztázza, utána pedig az Akhilleus és Hektór párviadalában döntő mérési jelenet strukturális és összehasonlító elemzését végzi el, mely alapján az igazság mérlegének eredetéhez és jelentéséhez kapcsolódóan rögzít érdekes, a jelkép egyiptomi, görög és római forrását is bemutató megjegyzéseket. A *Munkák és napok* című Hesiodos mű egy didaktikus eposz, tanköltemény, melynek joggal és a jogérvényesítéssel kapcsolatosan

¹ Nótári, Tamás: *Studia Iuridico-philologica I. Studies in Classical and Medieval Philology and Legal History. Hungarian Polis Studies 14.* Debrecen 2007. 313 old.

² Nótári i.m. 9-20. Vö. Nótári T.: *The Scales as the Symbol of Justice in the Iliad.* *Acta Juridica Hungarica* 2006. 249. skk.; *A mérleg mint az igazságszolgáltatás jelképe Homérosznál.* *Collega* 2002/2. 43. skk.; Hamza G.–Nótári T.: *Lélek- és sorsmérés Homérosznál és Vergiliusnál.* In: *Mit hoz a múlt? Jog- és kultúrtörténeti tanulmányok I.* Budapest, 2006. 9. skk.

kialakított nézeteit taglalja a *Hesiod und die Anfänge der Rechtsphilosophie*³ című értekezés. Az *Erga kai hémerai* megírásával Hesiodosnak az volt a célja, hogy testvérét Persést, aki számtalan igazságtalanságot követett el vele szemben a jog és munka tiszteletére tanítsa. A szerző elsőként a munka és a jog feltétlen szükségességéről szóló költői érvelést, majd pedig a *diké* fogalmának a homéroszi eposzokban és a Munkák és napokban betöltött szerepét vizsgálja.

A görög jogbölcselet témájának vizsgálatát lezárva Nótári áttér a római jog- és vallástörténet témakörére, ahol *Numen and Numinosity – On Some Aspects of the Roman Concept of Authority*⁴ című esszéjében a tekintély fogalmának római szemléletét elemzi. A tekintély fogalmának vizsgálata során megállapítható, hogy a rómaiak szinte azonosnak tekintették a vallási és a politikai tevékenységet. Ezen írásában a szerző a *numen* mint a római vallás egyik meghatározó jelenségének különböző aspektusait teszi meg vizsgált témájának, így többek között a *numen* szó etimológiáját, ezután két releváns jelenséget is bemutat a *triumphus* és a *flamen Dialis* funkciójának ismertetésén keresztül, majd a *numen Augusti* problematikával zárja tanulmányát. A *Summum ius summa iniuria – The Historical Background of a Legal Maxim*⁵ című tanulmány a *summum ius* jogértelmezési elv előfordulását veszi sorra a római irodalomban, ezután bemutatja az *interpretatio* fogalmának kialakulását és jelentését, majd a *summum ius* jelentését vizsgálja az *ars boni et aequi* és az igazságosság fogalmának relációjában egyrészt Cicerónál, másrészt egyéb jogi forrásszövegekben. Végezetül Rotterdami Erasmus *Adagia* című művében veszi szemügyre a proverbiumot annak továbbhatása szempontjából. *Die Lanze als Macht- und Eigentumssymbol im antiken Rom*⁶ címmel a lándzsa és a pálca legfőbb hatalmi jelképiségét

³ Nótári i.m. 21-44. Vö. Nótári T.: Bürgergemeinschaft und Rechtsgedanke bei Hesiod. In: Politai et Cives. Epigraphica III. Hungarian Polis Studies 13. Ed. György Németh–Péter Forisek. Debrecen 2006. 7. skk.; Hésiodos jogkonceptiója. Jogtudományi Közöny 2005 328. skk.; Hamza G.–Nótári T.: Hésiodos és a jogbölcselet kezdetei. In: Mit hoz a múlt? Jog- és kultúrtörténeti tanulmányok I. Budapest, 2006. 25. skk.

⁴ Nótári op.cit. 45-74. Vö. Nótári T.: On Some Aspects of the Roman Concept of Authority. Acta Juridica Hungarica 2005/1-2. 95. skk.; Numen és numinozítás – a római tekintély fogalom vallási gyökerei. Aetas 2003/4. 33. skk.; Hamza G.–Nótári T.: A római tekintélyfogalom vallási aspektusai. In: Jog- és kultúrtörténeti tanulmányok I. Budapest 2006. 86. skk.

⁵ Nótári i.m. 75-96. Vö. Nótári T.: Summum ius summa iniuria. Magyar Jog 2004. 7. 385. skk.; Megjegyzések egy jogértelmezési maxima történeti háttéréhez. Jogtudományi Közöny 59. 2004/7-8. 221. skk.; De summo iure summaque iniuria apud Ciceronem. Vox Latina 43. 2007. 346. skk.; Summum Ius Summa Iniuria – Comments on the Historical Background of a Legal Maxim of Interpretation. Acta Juridica Hungarica 44, 2004/1-2. 301. skk.

⁶ Nótári i.m. 97-128. Vö. Nótári T.: Festuca autem utebantur quasi hastae loco. Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Budapestiensis de Rolando Eotvos nominatae 2004. 133. skk.; The Spear as the Symbol of Property and Power in Ancient Rome. Acta Juridica Hungarica 48. 2007/3. 231. skk.; Die Lanzensymbolik der legis actio sacramento in rem. Studia Iuris Caroliensia 2. 2007. 135. skk.

vizsgálja Gaius és Verrius Festus forrásából kiindulva. Áttekinti a lándzsa előfordulásait mint az *imperium* jelképét, majd a Mars isten lándzsájához és Quiritesnek a lándzsaszimbolikához fűződő viszonyához tesz megállapításokat, ezt követően pedig a *lictorok* által hordozott *fasces* hatalmi jellegét, végül pedig a lándzsa különleges szerepét mutatja be a hadüzenet szertartása során, mely alapján a *ius fetiale* és a *legis actio sacramento in rem* között mutat fel párhuzamokat. A kötet következő darabja a *Remarks on the Origin of the legis actio sacramento in rem*⁷ melyben a szerző a római jog szakirodalmának legvitatottabb kérdései közé tartozó *legis actio sacramento in rem* kapcsán a szakirodalmat figyelembe véve felveti, hogy a szakralitás és a magánharc motívumai nem egymásnak ellentmondó, hanem szerves kiegészítő elemek lehetnek. A *Remarques sur le ius vitae necisque et le ius exponendi*⁸ a *pater familiast* megillető pozitív jogosultságok közül a *ius vitae ac necis* és a *ius exponendi* alakulását vizsgálja. A *ius vitae ac necis* a *pater familias* hatalomalattiak felett gyakorolt joga, amely felöleli a családgyermek élete és halála felőli rendelkezési jogot, melyet kezdetben a *gens* később pedig a *ensor* által a család belső életére vonatkozó szigorú ellenőrzés, és a *iudicium institutum* intézménye korlátozott. A *ius exponendi* az újszülött gyermek kitevésének joga, mely arra szolgált, hogy a közösséget megszabadítsa a *prodigiumtól*.

A középkori bajor histográfiából Virgil, Salzburg ír származású püspökével foglalkozik és a *Comments on Bishop Virgil's Activity in Bavaria*⁹. Virgil püspök számos ponton új fejezetet nyitott püspöksége történetében: nevéhez fűződik a salzburgi historiográfia legkorábbi műveinek, a *Gesta sancti Hrodberti confessoris*, a *Libellus Virgilii* és a *Liber confraternitatum* megalkotása, a 774-ben felszentelt Rupert-dóm megépíttetése, a püspökség és a Szent Péter-kolostor jogainak kiterjesztése és a karantánok közti misszió megszervezése. Az értekezés a VIII. század első felének bajor bel- és külpolitikai viszonyainak bemutatásával kezdődik, ezután pedig Virgil és Bonifác konfliktusát írja le, majd a *Cosmographia* című művet elemzi, mely szerzőjeként Virgilt vélelmezi, zárásul Virgil bajorországi működését tárgyalja részletesen, kitérve a *Libellus Virgiliiben* található egyházi javakra vonatkozó

⁷ Nótári i.m. 129-152. Vö. Nótári T.: Jog, vallás és retorika. Szeged 2006. 50. skk.; Duellum sacrum – gondolatok a legis actio sacramento in rem eredete kapcsán. Állam- és Jogtudomány 2006/1. 87. skk.; Comments on the Origin of the legis actio sacramento in rem. Acta Juridica Hungarica 2006/2. 133. skk.

⁸ Nótári i.m. 153-178. Vö. Nótári T.: De iure vitae necisque et exponendi. Jogtudományi Közöny 53. 1998/11. 421. skk.; Remarques sur le ius vitae necisque et le ius exponendi. Studia Iuris Caroliensia 1. 2006. 151. skk.

⁹ Nótári i.m. 192-202. Vö. Nótári T.: A salzburgi historiográfia kezdetei. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 23. Szeged 2007; Virgil és Bonifác – egy konfliktus jogi és irodalmi síkjai a kora középkorban. Jogtudományi Közöny 2007. 3. 100. skk.; Virgil püspök bajorországi jogvitáinak margójára. In: Tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére. Szerk. Mezey B.-Révész T. M. Budapest 2006. 369. skk.; On Bishop Virgil's Litigations in Bavaria. Acta Juridica Hungarica 2007. 1. 49. skk.; Salzburgi Virgil – püspök és karikaturista. In: Hamza G.–Nótári T.: Mit hoz a múlt? Jog- és kultúrtörténeti tanulmányok I. Budapest, 2006. 217. skk.

vitáira. A szerző egy kora középkori koncepciót mutat be *Tasilo III's Dethronement – Remarks on an Early-Medieval Show Trial*¹⁰ című esszéjében, melyben III. Taszilónak a bajor Agilolfing-dinasztia utolsó hercegének Nagy Károly általi trónfosztását és az ellene indított koncepciót ismerhetjük meg. A frank uralkodó kül- és belpolitikailag is elszigetelte III. Taszilót, ezután a vazallusává tette 787-ben, majd 788-ban végleg megfosztotta hatalmától. A szerző áttekinti a Tasziló által tett hűségeskü történeti hátterét, majd magát a pert, ahol a fő vád a hűségesküjének megszegése mellett az volt, hogy Tasziló engedély nélkül hagyta el a királyi hadat a 757-es aqtániai hadjárat során, zárásul pedig a per jogi hátterét és indokolását elemzi. *The Trial of Methodius in the Mirror of the Conversio Bagoariorum et Carantanorum*¹¹ című írás a karantánok közti, majd a pannóniai misszió koncepcióját mutatja be, majd Konstantin és Metód moráviai és pannóniai működésének áttekintése után kitérőt tesz a pápa, a bizánci császár és a keleti-frank uralkodó bulgáriai missziós törekvéseire. Ezután Metód regensburgi perét ismerteti, a *Conversio*ban megfogalmazott vádak alapján, majd Metód tanításának további sorsát tárja elénk a pápaság, a frank király és a morva fejedelem politikai viszonyainak tükrében.

A *Die Geschichte des Ingo bei Enea Silvio Piccolomini*¹² az 1458-ban Enea Silvio Piccolomini által írt *De Europában* szereplő Ingo herceg létezését vizsgálja, illetve azt, hogy a *Conversio* valóban herceggént említi-e Ingót, és amennyiben nem, akkor minek köszönheti hercegi létét, illetve herceggénti bevonulását az irodalomba. Végül bemutatja, hogy milyen irodalmi előzményekre vezethető vissza az Ingo-féle lakoma, és ennek szerepét a *Conversio*ban. A kötetet záró *Portrait zweier ungarischer Mediävisten, Gyula Kristó und*

¹⁰ Nótári i.m. 203-232. Vö. Nótári T.: III. Tasziló trónfosztása – adalék egy koraközépkori koncepció perhez. Jogtudományi Közöny 2005. 503. skk.; Tassilo III's dethronement – contributions to an early-middle-age show trial. Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Iuridica et Politica 2005. 65. skk.; Személyállapot és társadalomszerkezet a kora középkori Bajorországban. Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Budapestinensis 42. 2005. 163. skk.; Egy kora középkori koncepció per – III. Tasziló trónfosztása. In: Hamza G.–Nótári T.: Mit hoz a múlt? Jog- és kultúrtörténeti tanulmányok I. Budapest, 2006. 261. skk.

¹¹ Nótári i.m. 233-282. Vö. Nótári T.: Források Salzburg kora középkori történetéből. Szeged 2005; *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Aetas 2000/3. 93. skk.; On the Avar-related chapters of the *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*. Chronica 2005. 26. skk.; *Conversio Bagoariorum et Carantanorum – Document of an Early Medieval Show Trial*. Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Iuridica et Politica 25. 2007. 95. skk.

¹² Nótári op.cit. 283-304. Vö. Nótári T.: Szemelvények Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa” c. művéből. Documenta Historica 42. Szeged 1999; A török terjeszkedés állomásai Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa” című művében. Aetas 1999/4. 149. skk.; Aeneas Sylvius Piccolomini szónoki művészete. Középkortörténeti tanulmányok, A III. Medievisztikai PhD-Konferencia előadásai. Szerk. Weisz B. Szeged 2003. 103. skk.; A kereszténység és az iszlám harca Enea Silvio Piccolomini (II. Pius pápa) világképében. In: Hamza G.–Nótári T.: Mit hoz a múlt? Jog- és kultúrtörténeti tanulmányok I. Budapest, 2006. 392. skk.

*Samu Szádeczky Kardoss*¹³ című írásában a szerző megemlékezik mestereinek munkásságáról. A középkorász Kristó Gyula és a nemzetközileg elismert klasszika-filológus és bizantológus Szádeczky-Kardoss Samu életműve példaértékű és ehelyütt Nótári portréiból precízen felvázolt pályaképükkel ismerkedhet meg az olvasó.

Kiemelendő, hogy a kötet az ókortól a középkorig bezárólag tág időintervallumot ölel fel és ezekben a téma kutatói illetve laikusok számára is érdekes és izgalmas kérdéseket tárgyal. Az átlátható szerkezet és a tipográfiai segítik az eligazodást és a szerkesztés mintaszerűségéről tanúskodnak. A jegyzetek, valamint az irodalom és forrásjegyzékek példaértékű gazdagsága, precíz megszerkesztése jelzi számunkra, hogy a szerző több éves és alapos kutatómunkájának gyümölcsét tarthatjuk kezünkben. A kötet minden érdeklődő számára értékes kézikönyvként, illetve forrásgyűjteményként szolgálhat.

¹³ Nótári op.cit. 305-313. Vö. Nótári T.: Emlékezés Szádeczky-Kardoss Samu professzora. *Jogtörténeti Szemle* 2005. 1. 44. skk.; In *memoriam Samuelis Szádeczky-Kardoss piissimam*. *Vox Latina* 2005. 142. sk.; En *memoire de Professeur Samuel Szádeczky-Kardoss*. *Acta Antiqua* 46. 2006/3. 209. skk.; Szádeczky-Kardoss Samu (1918–2004). *Aetas* 2005. 4. 182. skk.; In *memoriam Kristó Gyula*. *Jogtörténeti Szemle* 2004/2. 63. sk.; Kristó Gyula emlékezete. *Jogelméleti Szemle* 2004/2.